

RECEPCIJA MARULIĆEVE “JUDITE” U KONTEKSTU JUBILARNE GODINE 1901.

Nikica Kolumbić

Prihvatio sam se ove teme i ne predviđajući koliko je ona opsežna po raznolikosti problematike i po bogatstvu građe. Zato ću se ovom prilikom ograničiti samo na neke važnije značajke. Naime 400. obljetnica nastanka Marulićeve “Judite” godine 1901. i po organizaciji, po znanstvenim i stručnim priložima te po angažiranju Marulićevih poklonika iz svih krajeva Hrvatske, ali i brojnih izvan nje, zaslužuje temeljitiju i svestraniju obradu, posebno u osvjetljenju s današnjega kuta gledanja.¹

Ako pogledamo bibliografiju priloga vezanih za tu proslavu, koja u obradi Josipa Badalića iznosi oko 50 jedinica (naslova),² a u dopuni Mirka Tomasovića (1989) još 20,³ gdje nisu obrađeni sitniji novinski informativni članci, tada nam je jasno da već i sami brojčani pokazatelji nisu za podcjenjivanje. To će nam biti jasnije ako navedemo da od Farlatijeva djela iz 1765. do jubilarne 450. obljetnice Marulićeva rođenja, godine 1900, sva bibliografija o Maruliću bilježi tek 30 jedinica. “Vijenac”, središnji hrvatski književni časopis, od broja 42 (17. listopada 1901) počeo je u posebno svečanom prilogu objavljivati radove o Maruliću, gdje je kao prvi tekst bila pjesma “Marku Maruliću” Đure Arnolda, tada priznatog pjesnika:

Vijek za vijekom četir puta minu
što si rodu zapjevô s milote

i rasplamsô druge, da se rote:
Gonit pjesmom doma jad i tminu.

Mnogim ime tvoga jače sinu
Sa pjesama sunčane ljepote -
Al do vieka nitko Ti ne ote
Da se prvi naš na Parnas vinu.

A Judita Tvoja sve nam draža,
Što joj više priete Holoferni -
Mi smo njena udilj budna straža.

I aždajam mora pasti glava:
Jesmo l' domu svom i Bogu vjerni -
Na tom geslu: Tebi čast i slava!⁴

Već je u tom sonetu rečeno kako se Marulić slavi zbog toga što je bio prvi hrvatski pjesnik koji je u svojim djelima na hrvatskom jeziku dosegao visoku poetsku razinu (“Da se prvi naš na Parnas vinu”). U tom će smislu manje više biti intonirani gotovo svi radovi raznolikih žanrova koji su posvećeni životu i radu Marka Marulića. A to najbolje govori o veličini i opsegu manifestacije. Uz “Vijenac” još nas o karakteru proslave informira “Ljetopis društva hrvatskih književnika” za godinu 1900-1903, u kojem su posebno prezentirani svi oblici i sadržaji slavlja. Spomenuto je društvo iniciralo i organiziralo trodnevnu proslavu (12-14. studenoga 1901), a pod nazivom “Proslava četiristogodišnjice umjetnoga hrvatskog pjesništva u svezi sa spomen slavom osnivača mu Splitsanina Marka Marulića”. Vjerojatno je već tada, na temelju objavljenih priloga vezanih za jubilej, bila postignuta svijest o nekim temeljnim vrijednostima Marulićeva djela. Tako u uvodnom tekstu uredništvo piše kako Marko Marulić, “splitski plemić, učenjak svjetskog glasa, prvak u poznavanju latinskog jezika, revni istraživač latinskih ostataka i ruševina, napisa hrvatskim, a to znači pučkim jezikom, prvu hrvatsku umjetnu pjesmu, u kojoj se nada sve ističu dva čuvstva: čovjekoljubno i rodoljubno”.⁵

Doduše, o pojmu “prava umjetna pjesma”, pogotovo ako se poslužimo rezultatima novijih istraživanja najstarije hrvatske poezije, dalo bi se posebno

raspravljati. Naime, ne može se tvrditi da stihovani tekstovi na hrvatskom jeziku, koji se potvrđeno javljaju već od polovine 14. st. (a svjedočanstva o pjevanju hrvatskih pjesama sežu do 12. st., za posjeta pape Aleksandra III. Zadru godine 1177), nemaju i neke umjetničke vrijednosti. Prije bismo prihvatili konstataciju da je Marulić autor prvog hrvatskog epa visoke umjetničke razine, što su u svojim prigodnim napisima nerijetko isticali neki pojedinci.

Pri raspravljanju o ovoj temi ne bismo smjeli zanemariti i kulturno-političke te književne prilike u kojima se proslava i cijela jubilara godina odvijala. To je bilo doba posebnih previranja u hrvatskom kulturnom životu, što se najočitiije pokazivalo u borbi između tzv. Starih i Mladih, između tradicionalista, koji su isticali potrebu da se njeguje narodni duh, pogotovu kao sredstvo borbe protiv Khuenova režima, i Mladih, koji su radi slobode stvaranja ignorirali autoritete i škole, a isticali kozmopolitizam, artizam zabacujući mišljenje o nacionalnom zadatku literature, protiveći se osobito lažnom tradicionalnom deklamatorskom rodoljublju. Mladi kao da bi željeli prekinuti s tradicijom, smatrajući se pretečama velikih preokreta pa su se rado upuštali u prepirke sa Starima. U tim sučeljavanjima obje strane imale su među svojim pristašama neka od tada poznatih imena, pa je tako mladima pristupio čak i Ksaver Šandor Gjalski, predstavnik starije generacije, polemizirajući s Markovićem o tome koliko ćemo se oslanjati na tradiciju. Isticanje kozmopolitizma u vrijeme jakoga mađarskog pritiska značilo je na neki način ići na ruku Khuenovoj politici odnarođivanja.

U takvom političkom i kulturnom okruženju moglo se očekivati da će i proslava prvoga nacionalnog spjeva izazvati i poprimiti raznolike pristupe, ocjene i stajališta, primjerice da bi neki mogli isticati više opće, čovjekoljubne crte u Marulićevu djelu, a ignorirati njegovu vrijednost u podizanju nacionalnoga duha. Međutim, upravo takvih pojava nije bilo, nego je, naprotiv, Marulićeva "Judita" najjednom okupila oko zajedničke, i to jako istaknute rodoljubne teme, predstavnike svih struja i umjetnike koji su se istakli pišući i stvarajući u raznolikim žanrovima. I Stari i Mladi dali su toj proslavi svoje priloge, bilo na pjesničkom, na umjetničkom uopće, bilo na znanstvenom i stručnom polju. Pišući o tome lijepo je primijetio Mirko Tomasović: "Marulić je u tom času bio na stanovit način težišna točka književne pomirbe hrvatskoga kulturnog jedinstva, a i premošćavanja umjetnih podjela između Sjevera i Juga."⁶

Govoreći o jubileju nastanka "Judite" treba spomenuti da je godinu dana prije bila i 450. obljetnica Marulićeva rođenja. To je međutim privuklo znatno manju

pozornost i znanstvenika i javnosti. Taj je jubilej obilježen jednim prigodnim člankom Milivoja Dežmana.⁷ Zašto je bilo tako, možemo nagađati, a kao prvo nam se nameće činjenica da je “Judita”, ma koliko nekome jezikom teže pristupačna, stanovit literarni živi fakat, djelo koje je i u hrvatskoj historiografiji i kritici 19. stoljeća isticano kao priznati kreativni čin visokoga umjetničkog dometa.

Mnogo bi nam trebalo prostora kad bismo željeli samo nabrojiti sve proslave koje su se tijekom godine 1901. održale u raznim krajevima Hrvatske, ali i one izvan njezinih granica. Među zapaženijima možemo spomenuti sveučilišnu proslavu 7. srpnja 1901. u Zagrebu, ili onu koja je održana pred cjelokupnom omladinom zagrebačke Realne gimnazije, itd. Pogotovo bi dugo trajalo navoditi sve objavljene govore, znanstvene priloge, stručne članke i prigodne umjetničke sastavke.

Kao prvo potrebno je istaći da je uz solidnu prethodnu pripremu Matica hrvatska u vrlo prikladnom grafičkom rješenju objavila novo, drugo moderno izdanje “Judite”, s opsežnim i vrijednim prilogom o životu i djelu Marka Marulića, što ga je sastavio Petar Kasandrić, a uredio i tumač riječi napisao Marcel Kušar. Tu je i vrijedan Kušarov prilog o Marulićevu jeziku. Poslije prvoga kritičkog izdanja “Judite” u I. knjizi Starih pisaca hrvatskih (JAZU 1869), gdje se nalazi Kukuljevićeva studija “Marko Marulić i njegovo doba”, kojom su se poslije služili mnogi stručnjaci, te Jagićev opis rukopisa Marulićevih djela, Kasandrićeva je studija i s današnjih gledišta, ako se izuzmu neki navodi koje je u međuvremenu znanost opovrgla, vrijedan pristup obradi Marulićeva djela i njegova života,

Već i samim izdanjem “Judite” 1901. bila bi proslava Marulićeva djela dolično obilježena, ali ta je proslava animirala brojne stručnjake, od kojih su neki objavili i posebne knjige o Maruliću. Tako je Josip Florschütz svoju studiju “Život i rad Marka Marulića” objavio kao posebnu monografiju, naglasivši kako objavljuje tekst spomen-besjede koju je održao u zagrebačkom ženskom liceju. Govoreći o razdoblju prije Marulića, čitav taj rad njegovih prethodnika on ocjenjuje konstatacijom kako tu “o kakovoj poeziji u tom vremenu ne može biti govora. Bilo je poezije, ali za tu su malo marili ondašnji književnici duhovnici, koji su samo gledali, da što više prikažu moralnu vrijednost života i da pobude u narodu bogoljubnost”. Zato je “Judita” “prva naša umjetna pjesma, o kojoj smijemo kazati, da imade umjetničke vrijednosti. Njome nam je Marulić navijestio nov vijek i nov smjer naše knjige i njome se počinje t. zv. drugo doba hrvatske literature”.⁸

Rad hrvatskih srednjovjekovnih pisaca, čija su brojna djela znanstvenoj javnosti bila već tada poznata, dobrim dijelom i objavljena, pa i obrađena, makar uglavnom s filološkoga stajališta, nije još bio vrednovan tako da bi se mogao shvatiti kao ravnopravan dio hrvatskoga književnog kontinuiteta. Doduše, svijest o tome da je Marulić imao i svoje prethodnike već se u to vrijeme tu i tamo, barem i usputno isticala (primj. u prigodnoj radnji Ivana Milčetića),⁹ ali i dugo vrijeme i poslije toga Marulićevi anonimni prethodnici nisu bili dobili svoje mjesto u prikazima povijesnog razvoja hrvatske književnosti. Danas, poslije brojnih analiza i suvremenih pristupa hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti imamo o njoj potpuno drugačiju sliku.

U okvir jubilarnih događanja mogli bismo smjestiti i knjižicu Branka Vodnika koju je 1901. objavio u Zagrebu pod naslovom "Prvi hrvatski pjesnici". U njoj autor konstatira: "Prvi po imenu poznati hrvatski literat jest Marko Marulić, otac hrvatske lijepe knjige".¹⁰ U posebnoj knjižici objavio je 1902. godine i Vinko Milić, tada načelnik splitski, dvije Marulićeve pjesme još neizdane, gdje kao glavni naslov piše: "Prigodom proslave četiristogodišnjice hrvatskog umjetnog pjesništva začetnikom vlastelinom Markom Marulom", dodajući u drugom izdanju 1902. Božičevićev latinski životopis splitskog pjesnika.

Objavljeno je tom prigodom i još nekoliko književnopovijesnih priloga, bilo u obliku svečanog prigodnog predavanja bilo u obliku rasprava, gdje su se kao autori okušali neki tada već afirmirani djelatnici, kao Đuro Šurmin, Dinko Politeo, spomenuti Ivan Milčetić, Nikola Andrić, Frano Bulić, Josip Pasarić te Milivoj Šrepel, koji je objavio opsežnu radnju u Radu JAZU, zatim Cherubin Šegvić, Ivan Trnski pa i Silvije Strahimir Kranjčević sa svojom svečanom besjedom u Sarajevu, objavljenom u mostarskom "Osvitu" itd.¹¹ Međutim, najuspjeliji prilog, sastavljen na temelju postojeće građe i na temelju lucidnih zapažanja te obrazloženih mišljenja, jest već spomenuta radnja Petra Kasandrića. On je najprije objavio kraći napis o "Juditi" u Glasniku Matice Dalmatinske pa ga je na temelju toga Matica hrvatska u Zagrebu angažirala da napiše uvodnu studiju za jubilarno izdanje Marulićeva djela. Kasandrić je znatno preradio i proširio svoj raniji rad i sastavio, moglo bi se reći, čitavu monografiju. Doduše, pisao je u duhu svoga vremena, smatrajući da poznavanje biografije pojedinog pjesnika umnogome pomaže rasvjetljavanju književnog djela, pa se i sam dao na istraživanje dokumenata, kako bi svoje tvrdnje mogao i potkrijepiti. Kao potvrdu da se Marulić doista bavio i slikarstvom, Kasandrić navodi primjere iz Marulićevih tekstova gdje se vidi da je

imao slikarsko oko. Jedan od najvrednijih rezultata Kasandrićeva pristupa jest njegov prikaz “Judite”, njezino smještanje u okvire vremena i Marulićeva misaonog svijeta, tragajući uspješno za odsjajima suvremenog života u njegovu djelu.

Što je razumljivo, bilo je u toj jubilarnoj godini i tekstova polemički intoniranih, kao što je rad Ante Radića u “Vijencu” pod naslovom “Ima li u Marulića isto moderno?” (42, str. 833-836) Ističući prevagu sredovječnih motiva u Marulićevim tekstovima, Radić kao pozitivnu pjesnikovu crtu navodi njegov osjećaj za “slovjenstvo”. Pitanjem je li “Judita” baš prvo djelo hrvatske umjetne poezije pozabavio se Tihomir Ostojić (u Letopisu Matice srpske, 1901, knj. 210, br. 6, 118-126) ističući kako se prema tom stajalištu, koje je prigodom proslave najviše isticano, izvode i neke dalje dedukcije — “o duhovnom primatu hrvatskog plemena na Balkanskom poluostrvu, o njegovoj kulturnoj prevlasti”. Ali bez obzira na to opterećenje, Ostojić je istaknuo kako i sam Marulić priznaje da je imao prethodnika u začinjavcima, pitajući se tko je mogao od pjesnika pisati prije Marulića.

Ne dotičući mnoga druga pitanja koja su bila potaknuta jubilejem, o kojima je bilo i vrijednih priloga, kao što su primjerice radovi o nekim Marulićevim latinskim djelima, možemo zapaziti da se svi objavljeni tekstovi 1901, pa i oni iz 1902. i 1903, vezani za proslavu dadu svrstati u nekoliko grupa. Kao nešto posebno to je prije svega svečano jubilarno izdanje “Judite”, koja i danas predstavlja vrijednu i prekretnu točku u prezentaciji temeljnog djela hrvatske književnosti široj čitateljskoj publici. Kao drugu vrstu priloga u jubilarnoj godini možemo navesti kraće ili veće monografije, od kojih su neke objavljene kao posebna izdanja. Dobar dio priloga pripada znanstvenim radovima, još veći dio stručnim i publicističkim, a posebnu skupinu čine govori u kojima prevladava svečani ton, ponekad i s pretjeranom deklamatorskom retorikom. Nažalost, ta crta prevladava i u djelima literarne inspiracije, bilo u prozi, bilo u dramatici ili pak u lirici. O toj skupini literarnih radnji, koja ima i stanovite žanrovske osobitosti, tek je u novije vrijeme progovorio Nikola Batušić i to s obzirom na dramsku obradu Franje Markovića. On je time otvorio put za proučavanje osobina i vrijednosti jedne posebne književne vrste koja je u našoj literarnoj povijesti i kritici bila znatno zapostavljena.

U tim prigodničarskim priložima s čestim patetičnim elementima vidljivo je kako nametnuta tema obično nije dovoljno inspirativna za veće i dublje doživljaje, ali ponekad je znala zabljesnuti i pokoja originalnija iskra, kao što je primjerice tekst Nadorove pjesme “Amanet”.¹²

Odgovarajućim ritmom svečanog tona, našim pjesničkim heksametrom, Nazor je istaknuo bitne vrijednosti Marulićeve “Judite”, bez obzira na neprecizno naglašavanje pjesnikova prvenstva:

.....

Prvu nam hrvatsku pjesmu nosiš na usnama zvučnim,
Gizdavu hrvatsku pjesmu. Začarat ona će naše
Oloferne; ko vječna Judita nad domajom bditi

.....

Amanet primismo sveti sa tvojih usana.Od tvoga
Sjemena niknut će bašta, slavuji u kojoj poje,
Po kojoj bijele vile nebeske stabljike goje.
Donio svetu si vatru sa rta rodnoga briega,
Vatru, što srca nam grije, ti slavo naroda svoga,
Ti prvi žreče na našem oltaru, ti na zdravoj brvi
Eksere zlatni, ti naše domaje ponose vječni,
Hrvata pjesniče prvi!

Opisujući proslavu jubileja Marulićeve “Judite” godine 1901. možemo reći da je po angažiranosti hrvatskih znanstvenika i umjetnika to bio jedan od najvećih literarnih i kulturnih događaja. S obzirom na vrijeme i na okolnosti u kojima se taj događaj odvijao on je imao i svoju posebnu funkciju, djelujući poticajno i u znanstvenim i u literarnim krugovima, osobito nekim priložima trajne vrijednosti. Taj događaj 1901. sigurno predstavlja prijelomnu točku u vrednovanju hrvatskih literarnih vrijednosti davnih vremena, ali potaknuo je on opći zanos i odjeke širih razmjera. Brzjavni i pisma koja su stizala odboru Društva hrvatskih književnika pokazuju kako je “Judita” postala simbol širega kulturnog i duhovnog okupljanja, posebno u okviru slavenskih naroda. Od 177 takvih priloga u obliku čestitki i pozdrava 80 ih je iz drugih zemalja, ponajviše iz Poljske i Češke (po 30), što sigurno nije slučajno. Ostali su iz svih krajeva naše zemlje, iz preko 20 mjesta.¹³

Iako je ovo samo kratki i vrlo škrti prikaz svega onoga što se u vremenu koje obrađujemo dogodilo, ipak se već iz iznesenoga daje zaključiti kako sva ta građa zaslužuje sistematskije proučavanje i adekvatnije osvjetljenje. Osnovu za takav pristup predstavljaju već spomenuta zapažanja Mirka Tomasovića,¹⁴ a možda i poneki navodi izneseni u ovom pregledu.

BILJEŠKE

¹ O priložima vezanim za Marulićev jubilej 1901. dao je vrijedna zapažanja Mirko Tomasović (Marko Marulić Marul, Zagreb-Split, 1999, str. 273 i dalje), ali sam smatrao da i u povodu ovog, još jednog stoljetnog jubileja, tom događaju treba posvetiti posebnu pozornost, iako sam svjestan da je o tome trebalo i više reći.

² Josip Badalić: Bibliografija Marulićevih djela te radova o životu i djelima Marulićevim. Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1951, str. 313-345.

³ Marko Marulić Marul, Zagreb 1989. Od str. 213 dalje.

⁴ Vijenac, 1901, br 42, str. 1.

⁵ Ljetopis Društva hrvatskih književnika za godine 1900-1903, Zagreb 1903, str. 5.

⁶ M. Marulić Marul, 1999, str. 289.

⁷ M. Marulić Marul, 1989, str. 215, pod br. 27.

⁸ Josip Florschütz: Život i rad Marka Marulića, Zagreb 1901, str. 6-7.

⁹ Ivan Milčetić: O Marku Maruliću s karakteristikom hrvatskog pjesništva prije i poslije Marulića. Ljetopis Društva hrv. književnika, op cit., str. 33-45.

¹⁰ Str. 21-22.

¹¹ Pomnu bibliografiju o toj temi v. u spomenutoj knjizi M. Tomasovića (1989), od br. 30-100.

¹² Vijenac, 1901, br. 42, str. 827-828.

¹³ Vidi podatke o tome u Ljetopisu DHK, str. 89-100, pod natpisom Brzjavni i pisma.

¹⁴ Marko Marulić Marul, op. cit.